

VII. kapitola

POZNÁNÍ KRÁSY

Věci, z nichž nemáme radost, jsou buď naší myslí břemenem, jehož je třeba se zbavit stůj co stůj; nebo jsou užitečné a proto jsou k nám jen v dočasném a částečném vztahu a stávají se obtížnými, když jejich užitečnost pominula; nebo jsou jako putující tuláci, kteří pobývají chvíli na okraji našeho vědomí a pak jdou. Jen věc, která nám činí radost, je úplně naše.

Větší část světa je pro nás tolik, jako by nebyla ničím. Nesmíme se však spokojit s tím, aby to tak zůstalo, neboť tím se zmenšuje naše osobnost. Je nám dán celý svět a všechny naše schopnosti mají svůj konečný smysl ve víře, že se máme s jejich pomocí chopit našeho dědictví.

Jaký úkol má však v tomto postupném rozšiřování našeho uvědomování náš smysl pro krásu? Je třeba dělit pravdu na jasná světla a stíny a představovat si ji v nesmiřitelném rozdílu krásy a ošklivos-

ti? Kdyby tomu tak bylo, museli bychom připustit, že smysl pro krásu vnáší do našeho světa rozkol a vztyčuje zeď překážek na cestě komunikace spojující veškeré věci.

To však zajisté není pravda. Pokud je naše chápání nedokonalé, trvá nezbytně rozlišování mezi věcmi známými a neznámými, příjemnými a nepříjemnými. Ale navzdory výrokům některých filozofů člověk neuznává žádné arbitrární ani absolutní hranice pro svůj poznatelný svět. Každodenně jeho věda proniká do končin, které byly na jeho mapě dosud označené jako neprobádané nebo neprobádatelné. Podobně náš smysl pro krásu posunuje stále dále svoje výboje. Pravda je všude, proto je předmětem našeho poznání vše. Krása je všudypřítomná, proto nám může poskytovat radost vše.

V prvních dnech svých dějin viděl člověk projevy života ve všem. Jeho věda o životě zpočátku činila ostrý rozdíl mezi životem a ne-životem. Ale jak postupuje dále a dále, hraniční čára mezi živou a neživou přírodou je stále nejasnější. Na počátku našeho poznávání nám tyto ostré dělící čáry byly na prospěch, ale čím jasnější je naše chápání, tím více se ztrácejí.

Upanišady praví, že všechny věci jsou tvořeny a udržovány nekonečnou radostí. Abychom pochopili tento zákon stvoření, je třeba začít rozlišováním – rozlišováním krásy a ne-krásy. Vnímání krásy se v nás musí probudit prudkým nárazem, aby naše vědomí procitlo ze své prvorní letargie a poté bylo

upoutáno naléhavostí protikladů. Proto se seznamujeme s krásou kolem nás nejprve v jejím šatě z pestrých barev, jenž nás okouzluje svými pruhy a péry, ba svou vyzývavostí. Ale jak naše známost zraje, zdánlivé nesoulady se rozplývají v rytmické modulace. Zpočátku oddělujeme krásu od jejího okolí, oddělujeme ji od všeho ostatního, ale nakonec si uvědomujeme její soulad se vším. Pak už není třeba, aby nás hudba krásy vzrušovala hlasitým hlukem; zřídka se násilí a promlouvá k našemu srdci pravdou, že to je pokora, jež obdrží dědictví země.

Na jistém vývojovém stupni, v jistém dějinném období se pokoušíme založit zvláštní kult krásy a omezujeme jej na úzký okruh, aby se jím pyšnilo jen několik vyvolených. Takový kult pak pěstuje ve svých stoupencích afektovanost a nadsazování, jako tomu bylo u brahmánů za úpadku indické vzdělanosti, když se chápání vyšší pravdy ztrácelo a nerušeně se množily pověry.

Také v dějinách estetiky přichází věk osvobození, kdy se poznání krásy ve velkých i malých věcech stává dostupné a kdy ji spatřujeme více v prostém souladu všedních věcí, než ve věcech zarážejících svojí zvláštností. A to až do té míry, že procházíme obdobími reakce, kdy se při znázorňování krásy vyhýbáme všemu, co se líbí na první pohled a co je zpečetěno zvykem. Býváme pak v pokušení zveličovat ze vzdoru všednost všedních věcí a tak je činit útočně nevšedními. Abychom znovu dosáhli

souladu, tvoříme disonance, jež jsou charakteristikami všech reakcí. V současné době vidíme již příznaky takové estetické reakce, která svědčí o tom, že člověk konečně dospěl poznání, že je to pouze omezenost vnímání, jež ostře rozděluje oblast jeho estetického vědomí na ošklivost a krásu. Jen když dokáže vidět věci oddělené od osobního zájmu a od naléhavých požadavků smyslových žádostí, má pravdivé zření krásy, jež je všude. Pak jediné vidí, že to, co je nám nelibé, není nezbytně bez krásy, ale má svou krásu v pravdě.

Řekneme-li, že krása je všude, nemíníme tím, že by mělo být slovo ošklivost z jazyka vymýceno, právě tak, jako by bylo nesmyslné tvrdit, že není nepravda. Nepravda tu samozřejmě je, ale ne však v soustavě vesmíru, nýbrž v našich rozumových schopnostech jako jejich záporná stránka. Podobně je ošklivost ve zkresleném vyjádření krásy v našem životě a v našem umění, což pochází z našeho nedokonalého chápání Pravdy. Do jisté míry můžeme svůj život postavit proti zákonu pravdy, který je v nás a který je ve všem, a stejně tak můžeme způsobit ošklivost, porušíme-li věčný zákon harmonie, který je všude.

Svým smyslem pro pravdu si uvědomujeme zákon ve stvořeném a smyslem pro krásu vnímáme soulad ve vesmíru. Poznáváme-li zákon v přírodě, rozšiřujeme svou vládu nad hmotnými silami a získáváme moc; poznáváme-li zákon ve své mravní přirozenosti, dosahujeme vlády nad sebou

a získáváme svobodu. Podobně čím více chápeme harmonii ve fyzickém světě, tím více je náš život účasten radosti tvoření a náš projev krásy v umění se stává opravdověji univerzální. Do té míry, jak si uvědomujeme soulad ve své duši, stává se naše poznání blaženosti světového ducha všeobšáhle a projev krásy v našem životě tíhne k dobrotě a lásce k nekonečnu. A to je konečným cílem našeho bytí, abychom vždy věděli, že „krása je pravdou, pravda krásou“; abychom si byli vědomi celého světa v lásce, neboť láska jej rodí, udržuje a přijímá jej zpět ve své objetí. Musíme dosáhnout úplného osvobození srdce, jež nám dává sílu stát se v samém středu věcí a okusit oné náplně nezjistné radosti, jež náleží Brahmovi.

Hudba je nejčistším druhem umění a proto je nejbezprostřednějším projevem krásy, přičemž její tvar i duch je jedinečný a prostý a nejméně obtížený něčím vnějším. Cítíme jaksí, že projev nekonečna v konečných formách stvoření je hudba sama, tichá a viditelná. Večerní obloha, neúnavně opakující svá souhvězdí, se zdá jako dítě okouzlené tajemstvím své první mluvy, šeptající totéž slovo zas a zas a naslouchající mu s neutuchající rozkoší. Když v deštivé červencové noci leží nad nivami hustá tma a pleskající déšť rozestírá závoj na závoj nad tichem dřímající země, ten jednotvárný šelest deště je jako sama temnota zvuku. Tmavé šero a husté aleje stromů, hlohové keře roztroušené po holé pláni jako hlavy plavců se zcuchanými vla-

sy nesoucí se po vodní hladině, vůně vlhké trávy a mokré země, chrámová věž, tyčící se nad neurčitou černou hmotou okolo seskupených vesnických chalup – všechno se zdá jako tóny, vycházející ze srdce noci, splývající a ztrácející se v jediný zvuk nepřetržitého deště, jenž plní oblohu.

Proto opravdoví básníci, ti, kteří mají dar zření, se snaží vyjádřit vesmír hudbou.

Zřídka užívají malířských symbolů, aby vyjádřili rozvíjení forem, splývání nekonečných čar a barev, jež se odehrává každý okamžik na plátně blankytého nebe.

Mají proč. Neboť člověk, který maluje, potřebuje plátno, štětce a barvy. První dotek štětce je velmi vzdálený od hotové myšlenky, a když je dílo skončeno a umělec odešel, osiřelý obraz stojí sám, a neustálé láskyplné doteky tvůrčí ruky jsou ty tam.

Zpěvák má však všechno v sobě. Tóny vycházejí ze samé hloubi jeho života. Nejsou to prostředky vzaté zvenčí, jeho myšlenka a jeho výraz jsou bratr a sestra; rodí se většinou jako dvojčata. V hudbě se srdce projevuje bezprostředně; nepřekáží mu cizí materiál.

Proto, ač i hudba jako kterékoli jiné umění musela čekat na své dovršení, přesto každým krokem vydává krásu celku. Jako prostředek výrazu jsou i slova překážkou, poněvadž jejich smysl je třeba vyvozovat myšlenkou. Hudba však není závislá na žádném zřejmém významu; vyjadřuje, co slova vyjádřit nemohou.

A co více, hudba a hudebník jsou neoddělitelné. Zemře-li zpěvák, jeho zpěv umírá s ním; je ve věčném spojení se životem a radostí mistra.

Tato vesmírná píseň není nikdy ani na okamžik oddělena od svého zpěváka. Není utvořena z nějaké vnější látky. Je to jeho radost sama, jež bere na sebe nikdy nekončící formu. Je to veliké srdce, vysílající nebesy chvění svých trilků.

V každé jednotlivé melodii té hudby je dokonalost, jež je zjevením úplného celku v části. Žádný z jejích tónů není konečný a přece každý obráží nekonečno.

Co na tom, nedovedeme-li odvodit přesný smysl té veliké harmonie? Není to jako ruka, která se dotýká struny a najednou dotekem vyluzuje všechny její tóny? Je to mluva krásy, laskání, jež vychází ze srdce světa, a přímo zasahuje naše srdce.

Nedávno v noci, v tichu, jež pronikalo temnotou, jsem stál sám a slyšel hlas pěvce věčných písní. Když jsem ulehl ke spánku, zavřel jsem oči s poslední myšlenkou, že i tehdy, až já budu bez vědomí ležet ve spánku, bude tanec života pokračovat na tichém jevišti mého spícího těla, krok v kroku s hvězdami. Srdce bude bít, krev bude proudit žilami a miliony živých atomů mého těla se budou chvět v souzvuku se strunou harfy, jež se chvěje pod dotekem mistra.